

فقه حکومتی
رامین ولی زاده میدانی

www.ketab.ir

سرشناسه: ولی‌زاده میدانی، رامین، ۱۳۷۱- عنوان و نام پدیدآور: فقه حکومتی /
رامین ولی‌زاده میدانی. | مشخصات نشر: قم، انتشارات مجد اسلام، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری: ۳۰۵ ص. | شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۰۲-۴۵-۱ | ۱۸۰۰۰۰ ریال |
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا | موضوع: علوم سیاسی (فقه) | موضوع: Political
Islamic law | science (Islamic law) | اصول فقه | موضوع: -- Islamic law
Interpretation and construction | موضوع: مسائل مستحدثه | موضوع:
New problems (Islamic law) | رده بندی کنگره: ۱۳۹۶/ع۸/۱۹۸۸/۶ BP

رده بناس: ۲۹۷/۳۷۹ | شماره کتابشناسی ملی: ۴۹۳۱۴۸۵ |

نویسنده: رامین ولی‌زاده میدانی

نشر: قم: انتشارات مجد اسلام، ۱۳۹۶.

نوبت چاپ: اول / ناشر: ۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۰۲-۴۵-۱

آماده‌سازی: مؤسسه شهید کاظمی

چاپ و صحافی: مجتمع چاپ باقری / قم

دفتر مرکزی نشر و پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه اول،

فروشگاه ۱۱۳۱ شماره تماس: ۰۲۵-۳۷۸۸۴۰۶

www.manvaketab.ir | سامانه پیام کوتاه: ۰۰۰۱۴۱۴۴۱

http://i.instagram.com/nashre_shahid_kazemi

<https://telegram.me/Nashreshahidkazemi>

فهرست

۱۳.....	دیباچه.....
۱۵.....	مقدمه.....
۲۱.....	فصل اول: ماهیت و مبانی فقه حکومتی.....
۲۶.....	۱. ماهیت فقه حکومتی.....
۲۷.....	۱.۱. تعریف فقه.....
۲۹.....	۱.۲. نقش فقه حکومتی.....
۳۲.....	۱.۳. تعریف فقه حکومتی.....
۳۵.....	۲. مبانی فقه حکومتی.....
۳۷.....	۲.۱. آمیختگی دین و سیاست در اسلام و فقه.....
۴۷.....	۲.۲. نقش محوری حکومت در سعادت فردی و جمعی انسان.....
۵۴.....	۲.۳. حکومت محوری اهداف فقه.....
۶۵.....	۲.۴. حکومت محوری احکام فقه.....
۶۹.....	فصل دوم: فقه حکومتی؛ چیستی، جرایب، چگونگی.....
۷۴.....	۱. چیستی و مفهوم شناسی.....
۷۶.....	۲. تمایز شناسی فقه حکومتی با مفاهیم رایج دیگر.....
۷۷.....	۲.۱. تمایزات فقه حکومتی با فقه فردی.....
۷۸.....	۲.۲. تمایز فقه حکومتی با فقه سیاسی، فقه الحکومه و فقه الخلافة.....
۷۹.....	۲.۳. تمایز فقه حکومتی با فقه پویا.....
۸۱.....	۲.۴. تمایز فقه حکومتی با فقه سنتی.....
۸۲.....	۳. علل انزوای فقه حکومتی.....

- ۳،۱ دوری از قدرت و انزوای اجتماعی شیعه..... ۸۲
- ۳،۲ تفکر جدایی دین از سیاست..... ۸۲
۴. چرایی و ضرورت فقه حکومتی..... ۸۲
- ۴،۱ رمز تکامل..... ۸۴
- ۴،۲ حکومت، فلسفه عملی فقه..... ۸۴
- ۴،۳ ضامن حفظ مصالح عمومی و کلان جامعه اسلامی..... ۸۵
- ۴،۴ متناسب با مقتضیات زمان و مکان (نیاز به قوانین ثابت و متغیر)..... ۸۶
۵. آثار تحقق دین در نگاه کلان و راهبردی..... ۸۶
۵. ویژگی‌ها و مشخصات فقه حکومتی..... ۸۷
۶. چگونگی رانکارها و سازوکارهای تحول و حرکت به سوی فقه حکومتی..... ۸۹
- ۶،۱ ضرورت تدوین تب‌عد فقه حکومتی در اصول فقه..... ۹۰
- ۶،۲ توجه به مقاصد سربست..... ۹۱
- ۶،۳ ضرورت تحول در رویکرد اجتهادی..... ۹۲
- فصل سوم: سیر تاریخی فقه حکومتی شیعه نزد فقها..... ۱۰۱
۱. شیخ صدوق (م. ۳۸۱ ق.)..... ۱۰۵
۲. شیخ مفید (۴۱۳-۳۳۶ ق.)..... ۱۰۹
۳. سید مرتضی علم‌الهدی (۴۳۶-۳۵۵ ق.)..... ۱۱۶
۴. ابوالصلاح تقی‌الدین عبدالله الحلیمی (۴۴۷-۳۴۷ ق.)..... ۱۱۹
۵. شیخ طوسی (۴۶۰-۳۸۵ ق.)..... ۱۲۱
۶. سلار (م ۴۶۳ ق.)..... ۱۲۷
۷. ابن براج (۴۸۱-۴۰۰ ق.)..... ۱۲۷
۸. ابن ادریس (۵۹۸-۵۵۸ ق.)..... ۱۲۹

- فصل چهارم: فقه حکومتی در اندیشه امام خمینی (ره)..... ۱۳۳
۱. فقه از نگاه امام خمینی..... ۱۳۷
 ۲. اصول و مبانی فقه حکومتی در اندیشه امام خمینی..... ۱۴۶
 - ۲.۱. جامعیت دین..... ۱۴۶
 - ۲.۲. پیوند دین و سیاست..... ۱۴۷
 - ۲.۳. ولایت انحصاری خداوند..... ۱۴۸
 - ۲.۴. ضرورت حکومت و ولایت در همه اعصار..... ۱۴۸
 ۳. مباحث ایجاد فقه حکومتی..... ۱۴۹
 ۴. لوازم و رویکردهای فقه حکومتی..... ۱۵۰
 - ۴.۱. فلسفه رویکرد حکومت..... ۱۵۰
 - ۴.۲. تقدم مصالح جمعی بر مصالح فردی..... ۱۵۱
 - ۴.۳. اختیارات دولت اسلامی بر مبنای مصلحت..... ۱۵۲
- فصل پنجم: فقه فردی و فقه حکومتی با استفاده از سنجش‌های تطبیقی..... ۱۶۱
۱. بازتاب‌های مهم نگرش فقه حکومتی در فقه..... ۱۶۵
 - ۱.۱. نمود اجتماعی و حکومتی فقه در تمامی نظام‌ها..... ۱۶۵
 - ۱.۲. گسترش قلمرو فقه..... ۱۶۶
 ۲. فقه شیعه در گذر زمان..... ۱۶۷
 - ۲.۱. حلقه رویکرد فردگرایانه..... ۱۶۷
 - ۲.۲. هلال فردمحوری احکام فقهی فقها..... ۱۶۷
 ۳. ضرورت فقه حکومتی..... ۱۸۳
 - ۳.۱. الزامات وجود فقه حکومتی..... ۱۸۳
 - ۳.۲. پیش‌نیازهای فقه حکومتی..... ۱۸۵
 ۴. مصلحت با رویکردی جدید..... ۱۹۲

- فصل ششم: مسئولیت فرد در تحقق شریعت..... ۱۹۵
۱. نظریه خطابات قانونی به مثابه مبنایی برای مشارکت و مسئولیت فرد ۲۰۳
 ۲. محوریت فرد در تأسیس دولت (دولت‌سازی)..... ۲۰۵
 ۳. امر به معروف و نهی از منکر و وجوب مشارکت فرد در تأسیس دولت..... ۲۱۱
 ۴. نظریه انقلاب و مسئولیت فرد..... ۲۱۴
 ۵. انتخابات و مسئولیت فرد..... ۲۱۵
 ۶. حق‌الارت و مسئولیت فرد..... ۲۲۰
- فصل هفتم: فقه حکومتی؛ نرم افزار توسعه انقلاب اسلامی..... ۲۲۷
۱. خدمات، موانع و انقلاب اسلامی..... ۲۳۱
 ۲. مراحل سه‌گانه انقلاب اسلامی..... ۲۳۳
 - ۲.۱. ایجاد انقلاب اسلامی..... ۲۳۴
 - ۲.۲. استقرار انقلاب اسلامی..... ۲۳۴
 - ۲.۳. توسعه انقلاب اسلامی..... ۲۳۴
 - ۲.۴. مقایسه مراحل سه‌گانه انقلاب اسلامی..... ۲۳۵
 ۳. سیر تطور فقه به موازات انقلاب اسلامی..... ۲۳۶
 ۴. تبیین فقه پویا..... ۲۴۰
 ۵. نرم‌افزار متناسب برای توسعه انقلاب اسلامی..... ۲۴۲
 - ۵.۱. پارادایم فقه حکومتی..... ۲۴۶
 - ۵.۲. مقام معظم رهبری و فقه حکومتی..... ۲۴۸
 ۶. خط‌مشی‌گذار از فقه سنتی به فقه حکومتی..... ۲۵۰
 - ۶.۱. برنامه‌ریزی بلند مدت..... ۲۵۱
 - ۶.۲. شجاعت و جسارت فقهی..... ۲۵۲

۲۵۴.....	۶.۳. تحول در نگرش.....
۲۵۵.....	۶.۴. تحول در روش و ابداع روش‌های نوین.....
۲۵۶.....	۶.۵. شناخت شرایط و مسائل جامعه.....
۲۵۷.....	۶.۶. تلاش در آفاق و گستره‌های نوین.....
۲۵۷.....	۶.۷. تحول در انتظارات.....
۲۵۸.....	۶.۸. ایجاد بسترهای مناسب برای پژوهش و عرضه آرای فقهی نوین.....
۲۶۷.....	فصل هشتم: فتا و تمدن‌سازی.....
۲۷۱.....	۱. تمدن ادی.....
۲۷۴.....	۲. فقه و تمدن اسلامی.....
۲۷۵.....	۲.۱. ارجاع مردم به فقهان امت.....
۲۸۰.....	۲.۲. رسالت فقیهان در عصر غیبت.....
۲۸۵.....	۳. فقه و نظام‌سازی.....
۲۸۸.....	منابع.....

دیباچه

کتاب حاضر کوششی برای تحلیل فقه حکومتی است. تبیین «چیستی، چرایی و چگونگی» فقه حکومتی، رسالت اصلی و دغدغه مهم این پژوهش است که تلاش شد با بهره‌مندی از اندیشه‌های علما و فقیهان شیعه، به‌ویژه امام خمینی، زوایای موضوع تا حد امکان و وسع نوشتار روشن شود. در این کتاب، روشن شد که رویکرد فقه حکومتی، نتیجه مبانی بروز مهبی، جمله کلام، معرفت‌شناسی، جامعه‌شناسی و فلسفه فقه است. همچنین معلوم شد که فقه حکومتی - برخلاف آنچه شایع است - اصطلاحی نیز از فقه سیاسی، فقه فردی و سنتی و... است؛ چراکه فقه حکومتی، نگرشی کل‌نگر و مبتنی بر دیدگاه حداکثری از دین، و ناظر بر تمام ابواب فقه است. این روگستره‌ای که در فقه حکومتی مورد بحث قرار می‌گیرد، همه شئون اجتماع را شامل می‌شود. امروزه که کشور جمهوری اسلامی ایران بر پایه امام فقهی مبتنی بر ولایت فقیه شکل گرفته است، نیاز به رویکرد حکومتی در فقه شیعه، بیش از گذشته احساس می‌شود. امید است که با طرح این مباحث گامی در جهت پویایی فقه شیعه و نظام جمهوری اسلامی برداشته باشد. اهمیت تبیین «چیستی، چرایی و چگونگی» فقه حکومتی موجب شد که کتاب حاضر تهیه شود. این کتاب تلاش داشته است مطالعه‌ای جامع در مورد این موضوع داشته باشد؛ لذا برای دانش‌پژوهان و مجریان سیاسی می‌تواند منبع مفیدی باشد.

در پایان بر خود لازم می‌دانیم از همه کسانی که در به نتیجه رسیدن این اثر مؤثر بودند، تقدیر و تشکر خالصانه کنیم. هدایت‌های اساتید دلسوز دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) بی‌شک تأثیر بسزایی در این امر داشته است؛ لذا ادب ایجاب می‌کند که از اساتید عزیز دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی نهایت تشکر را به عمل آوریم. لازم است از راهنمایی‌های جناب آقای دکتر محمدحسن خانی عضو هیئت‌علمی دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) نیز کمال قدرانی را داشته باشیم. توفیق روزافزون پژوهشگران و ساعیان مسیر فقهی را برای همه کسانی نشانندن فقه در زندگی مردم آرزو مندیم.

مِنْ اللَّهِ التَّوْفِيقُ وَحَيْثُ الْكُلَّانِ

www.kebab.ir

مقدمه

فقه حکومتی معتقد به توانمندی فقه اسلامی در اداره جامعه است و تنها راه تحقق شریعت در حوزه فردی و اجتماعی را تاسیس حکومت اسلامی می‌داند. این رویکرد در صدد است صورت‌بندی جدیدی از مناسبات فرد و دولت ارائه نماید. در چارچوب فقه حکومتی، بین فرد و دولت یک رابطه تعاملی در چگونگی اجرای شریعت برقرار می‌باشد؛ یعنی فرد، دولت‌ساز و دولت‌سازینه‌ساز اجرای شریعت است، به گونه‌ای که فرد در قبال شریعت مسئول است اما با توجه به ماهیت احکام شرعی، با تاسیس دولت، این مهم به دولت کاملاً برمی‌انجام می‌شود. بنابراین فرد و دولت هر دو در اجرای شریعت مسئول هستند. این مقاله بخشی از این مسئله را مورد کاوش قرار می‌دهد و تنها ناظر به مسئله است نه فرد در تحقق شریعت است و تلاش می‌کند تا با تفتیح برخی از مسئولیت‌های فرد در اجرای شریعت، این مهم را در چارچوب فقه حکومتی بر تکیه بر اجتهادات امام خمینی تحلیل نماید.

فرایند تکاملی انقلاب اسلامی، پس از گذار از مرحله یجلا و استقرار، هم اکنون در مرحله توسعه قرار گرفته است. برای توسعه انقلاب اسلامی به تمدن اسلامی، نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و تولید نرم‌افزارهای مورد نیاز آن هستیم. با استفاده از نقشه راه ارائه شده در مقاله حاضر و بر اساس یک برنامه‌ریزی بلندمدت و با تحول در نوع نگاه به فقه و ارتقای سطح انتظارات از آن و نیز مهیا کردن فضای آزاد اندیشه و تحقیقات فقهی در راستای نیازهای جامعه و نظام اسلامی و بررسی

مسائل و موضوعات در قالب نسبت حکومت و فرد و نیز جامعه و فرد، باید به سوی فقه حکومتی گام برداریم. سپس مبتنی بر نظریه تحول و ارتقای انقلاب اسلامی از کشور و دولت اسلامی به تمدن اسلامی، ارکان و نهادهای اساسی نظام جمهوری اسلامی را برای کارایی و بازدهی در فضای مرحله توسعه انقلاب اسلامی، براساس فقه حکومتی و کلان گر، به روزرسانی کنیم؛ چه اینکه هر مرحله از مراحل مختلف انقلاب اسلامی نیازمند نرم افزار مختص به خود است. نرم افزار مرحله توسعه انقلاب اسلامی نیز، فقه حکومتی است.

بنا به رسالت امامان، رسالت شیعیان در دوره غیبت از طرفی کفر به طاغوت و حرمت مراجعه به آنان و از طرف دیگر لزوم مراجعه به فقها و نایبان حضرت است. برآورد این دو وظیفه خطیر اجتماعی، تحقق تولی اجتماعی است. نایبان نیز رسالت سنگینی به دوش دارند. تبیین و ارشاد توده مردم و شیعیان برای بلوغ به این که کفر به طاغوت و رجوع به نایبان را به منصّه ظهور رسانند که بعد ابلاغ پیام آن است. گام دیگری که فقها با فرض تحقق تولی اجتماعی برمی دارند ساختن مدینه انتظار است که مقدمه تحقق مدینه ظهور با محوریت ولایت امام است، مدینه انتظار حول محوریت نایب امام شکل می گیرد. تحقق این مدینه و امدار تحول شگرف و اساسی در فقه است. گذار از فقه سنتی به فقه حکومتی و نظام ساز. فقه حکومتی است که ظرفیت و توان تمدن سازی را دارد و از نقش نظاره گری تمدن های موجود که یک نقش انفعالی است خارج می شود غفلت از فقه حکومتی ریشه تمام

اشکالاتی است که به رابطه فقه و تمدن وارد شده است تحقق فقه حکومتی نیز خود و امدار نظام‌سازی است که فرایند آن در آثار فقه بزرگ معاصر شهید محمدباقر صدر به خوبی نشان داده است. فقه شیعه به گذار از این مرحله و ورود به نظام‌سازی است که می‌تواند دست به آفرینش تمدن بزند و این تمدن دینی در مبنا و اهداف و روش در پیاب به اهداف با تمدن مادی متفاوت است.

مقصود از فتوح حکومتی، عبارت است از: «استخراج احکام الهی در همه شئون یک حکومت و نظر به همه احکام فقهی با نگرش حکومتی. به عبارت دیگر ملاحظه تأثیر هر حکمی از احکام در تشکیل جامعه نمونه حیات پایدار اسلامی.» امام خمینی (ره) اولین فردی بود که توانست به پیروی از این راه معصومین (علیهم السلام) نظامی متکی بر فقه حکومتی بنیان گذارد. ایشانی ضمن تبیین فقه حکومتی ضرورت آن و اثبات امکان بی وجود آمدن آن، به ضرورت ایجاد آن فقه حکومتی را به خوبی رسم نموده‌اند، میان تعاریف امام خمینی (ره) با تعاریف مشهور فقهای سنی تفاوت‌هایی وجود دارد، از نظر امام خمینی (ره) فقیه عادل و ساد امام اختیارات حکومتی و سیاسی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) است.

حضرت امام سبب و ملاک صدور حکم حکومتی را در چهار محور: مصلحت نظام، جلوگیری از اختلال در نظام، نفی مفسده و نفی حرج می‌داند. نگاه و نگرش حکومتی به فقه لوازم و رویکردهایی دارد

که تأثیر مستقیمی در استنباط احکام شرعی به جا می‌گذارد. فلسفه وجودی حکومت، تقدیم مصالح جمعی بر مصالح فردی، اختیارات دولت اسلامی بر مدار مصلحت از جمله این مصالح رویکردها هستند. حرکت به سوی فقه حکومتی در سال‌های اخیر حرکتی خزننده و آرام داشته اما همین حرکت کند نوید تدوین فقه شیعه براساس ایده اداره حکومت است.

دوری فقه از مسائل اجتماعی موجب شده تا فقه از واقعیات در عرصه سیاسی به دور افتد و در چارچوب مسائل فردی محدود بماند. برای آنکه فقه غیر از یک برنامه زندگی ارائه شود باید درگیر مسائل عینی گردد. فقه با موضوعاتی که ارتباط مستقیم داشته از رشد و بالندگی بیشتری برخوردار بوده است. چنانچه در مسائل مربوط به عبادات این موضوع مشهود است. از آنجا که عبادات مسئله اصلی عموم مسلمانان بوده و مردم در این زمینه به فقها بسیار رجوع می‌کردند، آنها به کاوش‌های عمیق در این زمینه پرداختند، گرچه در بحث عبادات هم، فقط به جنبه‌ی فردی آن پرداخته شده و ابعاد حکومتی، سیاسی و اجتماعی عبادات مغفول واقع شده است، اما در زمینه مسائل سیاسی و حکومتی که احساس نیاز نمی‌شده، استنباط‌های فقها بسیار اندک است.

عدم توجه به موضوعات جدید، فقه را از پویایی و سرزندگی بازداشته است. فقیه در برخورد با مسائل مستحدثه و غور در متون، برای پیدا کردن احکام مربوط به آنها، زمینه‌های رشد و تحرک فقه را فراهم

می‌آورد. اما به جهت فقدان حکومت اسلامی در قرون گذشته و دوری فقه از عرصه‌های مختلف حیات اجتماعی، و نوع نگاه فقها به دین و کارکردهای آن، برخورد فقه با مسائل نو کم بوده است و نگاه به فقه بیشتر فردی و جزئی بوده تا اجتماعی و نظام یافته. برای ارائه نظام‌های اسلامی باید فقیه نگرش نظام‌مند داشته باشد و با توجه به اهداف و اصول اسلام، احکام الهی را برای اداره یک جامعه نه یک فرد بماند و فرد را تنبایط کند.

شرایط امروز با شرایط دیروز کاملاً متفاوت است. امروز فقه داعیه اداره جامعه را دارد و سرهمیه اساس حکومت اسلامی شکل گرفته و به مرحله عمل رسیده است. با توجه به نوپیدا بودن چنین مقوله‌های وجود مسائل و موضوعات جدید بدون پاسخ دور از انتظار نیست و این وظیفه فقه است که با بالاسمی و پویایی عرصه‌های مسائل لاینحل را درنوردد و به کمک حکومت اسلامی در عرصه تدبیر جامعه بپردازد. اگر در گذشته مسائل فردی و عبادی دغدغه آنها را تشکیل می‌داد و فقیه در صدد پاسخ‌گویی به جزئیات مسائل صومعه و صلاة و موارد مشابه بود، امروز با حفظ این گونه مسائل، موضوعات و مسائل جدید رخ نمایانده است و فقیه باید پاسخ‌گویی مسائلی نظیر نقش مردم در مشروعیت حکومت، حدود و ثغور آزادی از منظر دین، حدود و اختیارات حاکم اسلامی، دایره نفوذ حکم حاکم، نقش عبادات و تأثیر آنها در سیاسات و حکومت، و تعریف حکومت دینی و اسلامی باشد و به عبارت دیگر فقیه امروز باید فقه بماند فقه که ناظر به افعال

مکلفین در همه عرصه‌هاست را از منظر حکومتی مورد دقت و بررسی قرار دهد و فقهی را ارائه دهد که متولی اداره جامعه و تدبیر حکومت باشد. بی‌تردید چنین رویکردی مستلزم رعایت شرایط و ضوابط ذیل به عنوان دستاوردهای این بحث می‌باشد:

۱. تغییر زوایه دید فقیه از نگاه فردی به فقه به رویکرد فقه حکومتی؛ عبارت دیگر فقیه باید به این یقین و اعتقاد نائل آید که فقه، امروزه متولی جامعه است.

۲. شناخت و مشخص کردن مسائل مبتلابه که بدان پرداخته نشده و مورد نیاز و ضرورت جامعه امروز است، چه اینکه با این رویکرد، اولویت‌بندی در مسائل مورد مبتلابه انجام خواهد شد.

۳. در عین حال که فقیه در عرصه فقه حکومتی متعهد به فقه جواهری است و مقید به فقه سنتی می‌باشد، باید نگاه سومی به شیوه استنباط، تحول در موضوعات و توجه به اقتضائات زمانه خود داشته باشد و در به‌کارگیری ادله اربعه در استنباط احکام، این ادله را از منظر جدیدی مورد ملاحظه قرار دهد. زیرا ورود به عرصه‌های جدید نیازمند ادله و منابعی منطبق با عرصه‌های جدید است. بنابراین، باید دید ضروری مسیر فقه شیعه و تغییر آن از فردمحوری به جامعه‌محوری ضروری است؛ ثانیاً، فقه به‌تمامه و کماله این توان و قدرت را ندارد که در عرصه‌های جدید و حکومتی ورود نماید؛ ثالثاً، اگر فقه امروز به این وظیفه تاریخی خود پاسخ درخور ندهد به‌ناگزیر دچار انزوا و قهقرا خواهد شد که دور از جایگاه واقعی آن است.